

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МЕЛЕХ ЛЮБОМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.132.6

ЗАКОННІСТЬ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів
2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
КЕЛЬМАН Михайло Степанович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
МУРАШИН Олександр Геннадійович,
директор Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна» (м. Київ)

кандидат юридичних наук, доцент
ПОГРІБНИЙ Ігор Митрофанович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
начальник кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «11» січня 2010 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.03 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, Гороδοцька, 26

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, Гороδοцька, 26

Автореферат розісланий «02» грудня 2009 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Ю. Настасяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Динамічний розвиток України супроводжується переосмисленням існуючих і розвитком нових ідей та категорій. Особливого значення ці процеси набувають для тих сфер знань, що вивчають політико-правові явища. До них належить і юриспруденція, еволюція якої пов'язується з необхідністю переосмислення багатьох відомих понять, зокрема фундаментальних ідей правознавства, що стосуються праворозуміння, співвідношення права і держави, проблем легітимності й законності.

За останні роки в юристів-теоретиків і практиків сформувалися стійкі уявлення щодо низки проблем теорії держави та права, що суттєво відрізняються від уявлень попередніх років. Серед них – переконаність у соціальній цінності та верховенстві права, неприпустимості порушень законів, обов'язковості права для всіх, зокрема і для держави, тощо. Усі ці ідеї та уявлення так чи інакше пов'язані з теорією законності та визнаються як невід'ємні елементи концепції правової держави.

Законність є важливою умовою існування й розвитку правової держави. Вона необхідна для забезпечення свобод та прав громадян, раціональної діяльності державною апарату, утворення і функціонування громадянського суспільства та реалізації демократії.

Проблемі української законності (порадянського типу) в українській юридичній науці приділено значну увагу. Теоретики права обґрунтовували головні принципи законності, що є актуальними і нині. Однак ці принципи не були реалізовані.

Суспільний інтерес до проблеми забезпечення законності сьогодні в Україні дещо знизився. Цьому сприяє і загалом низький рівень законності в країні, так і штучне віднесення проблем законності до менш конкретних в умовах економічної кризи. Проблема співвідношення доцільності та законності знову повертається, стає негативним фактором формування нових викликів для української державності, ігнорування яких загрожує її існуванню. Тому важливим напрямом державно-правової політики є забезпечення належного рівня законності.

Українському суспільству сьогодні як ніколи необхідна консолідуюча ідея. Такою могла би стати ідея законності, а її практична реалізація, своєю чергою, стабілізуючим фактором розвитку політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших суспільних процесів.

Забезпечення законності, як свідчить практика, має комплексний характер. Це передбачає необхідність узгодження зусиль усіх інститутів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських формувань та громадян. Значну роль у вирішенні цих завдань відведено правозастосовним органам.

Головним суб'єктом застосування права є держава. Тому стан законності в діяльності державних органів є своєрідним індикатором, важливим показником, який дозволяє зробити висновок щодо рівня законності й правопорядку

в суспільстві. Тобто законність є дійсною лише за нерозривної єдності її зовнішніх ознак – неухильне виконання законів, та внутрішніх – наявності досконалих законів. Проте, як свідчать офіційні статистичні дані, частими є випадки недотримання закону суб'єктами правозастосовної діяльності у регулюванні суспільних процесів у державі. Рівень правової захищеності особи не відповідає критеріям правової держави.

Порушення законності у сфері застосування права зумовлено різноманітними причинними комплексами, які включають у себе чинники як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Тому проблема забезпечення законності передбачає необхідність, по-перше, врахування широкого кола детермінант, які впливають на ефективність правозастосовної діяльності, і по-друге, вміле використання існуючих науково обґрунтованих засобів, способів, а також розробку нових, які спрямовані на попередження, своєчасне виявлення та припинення порушень законності, розшук винних і притягнення їх до відповідальності. Зазначені обставини зумовлюють актуальність теми дисертації.

Окремі аспекти законності висвітлено у літературі, зокрема:

– загальнотеоретичне осмислення законності в класичних філософсько-правових працях (А. Бич, Л. Владіміров, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, М. Коркунов, Л. Колі, В. Случевський, В. Старосольський, І. Файницький, Б. Чичерін, Г. Шершеневич та ін.);

– поняття, зміст, завдання, функції, забезпечення, охорона законності (Д. Керімов, І. Самощенко, М. Александров, М. Строгович та ін.);

– розробка теорії законності й дослідження проблем правозастосування (В. Авер'янов, О. Андрійко, Ю. Баулін, А. Боннер, С. Братусь, Ю. Булатецький, І. Голосніченко, А. Васильєв, Н. Вопленко, В. Горшенєв, Ф. Григор'єв, Н. Гранат, А. Гранін, А. Закалюк, Є. Додін, І. Дюрягін, Ю. Єрьоменко, С. Желтобрюхов, В. Казімірчук, М. Козюбра, А. Колодій, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Копейчиков, М. Костицький, Є. Ковешніков, А. Крижанівський, В. Кудрявцев, Є. Кубко, В. Лазарєв, О. Лейст, А. Лисюткін, Є. Лукашов, Л. Луць, О. Мурашин, Г. Мальцев, М. Малєїн, А. Міцкевич, І. Невзоров, Н. Недбайло, Н. Орзіх, І. Погрібний, А. Піголкін, В. Погорілко, С. Поленіна, Ю. Петришин, П. Рабінович, В. Ремньов, В. Сальніков, В. Синюков, О. Скаун, В. Сирих, О. Тихомиров, Ю. Тихомиров, В. Туманов, І. Фарбер, Г. Шмельова, А. Чувильов, В. Чхіквдзе, Т. Шамба, А. Екімов, Х. Ярмакі, А. Яковлев та ін.);

– питання застосування права були також предметом дослідження зарубіжних учених (Е. Ерліх, С. Карбоньє, К. Ллевенін, Р. Паунд, О. Холмс, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Н. Луман, Д. Кейрі та ін.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 рр., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 р. № 116-Р; Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України

від 20 грудня 2006 р. № 1767, а також відповідно до тематики пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергової розробки і впровадження в практичну діяльність ОВС на період 2004–2009 рр. (наказ МВС України № 755 від 5 січня 2004 р.).

Тема дисертації передбачена планами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ на 2009 рік. Робота виконана в рамках наукової теми кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ «Методологія вивчення державно-правових явищ; філософія права; стан і перспективи розвитку ОВС України» (шифр роботи: 0113, державна реєстрація № 0106 U 003648).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз законності як соціально-правового і культурного феномена сучасного суспільства, виявлення чинників, які пов'язані із забезпеченням законності у правозастосовному процесі, включаючи нетипові ситуації, що виникають під час вирішення юридичних справ.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– дослідити існуючі в юридичній науці концептуальні підходи дослідження законності, її форми, структурні елементи, сутність і зміст; встановити співвідношення понять законності і правозаконності; уточнити визначення законності і правозаконності; сформулювати дефініцію законності з позиції її семантичного аналізу;

– розглянути основні ознаки, які визначають юридичну природу і специфіку застосування права як особливої форми його реалізації з урахуванням нелінійного характеру розвитку суспільних відносин;

– розкрити зміст принципів законності як основоположних ідей, що визначають сутність цього складного та багатоаспектного суспільно-правового і культурного феномена, показати їх системний характер, визначити критерії їхньої відмінності від вимог законності;

– розробити методику комплексного дослідження стану законності у сфері застосування права на основі інтеракціоністського підходу щодо вивчення соціальних детермінант діяльності й поведінки особи;

– внести практично значущі рекомендації щодо розв'язання нетипових ситуацій правозастосовного процесу і зміцнення законності у сфері застосування права.

Об'єкт дослідження – законність як складний організаційний і багатофункціональний соціально-правовий і культурний феномен, що має стабілізаційний і прогресивно-еволюційний вплив на розвиток суспільних відносин.

Предмет дослідження – законність у діяльності правозастосовних органів; фактори, які впливають на її стан; шляхи та засоби зміцнення; способи (алгоритми) її забезпечення у нетипових ситуаціях правозастосовного процесу.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та завдань, об'єкта і предмета дослідження. Методологічну основу дисертації складає система філо-

софсько-світоглядних підходів, загальнонаукових, спеціально-наукових та спеціально-юридичних методів, які забезпечують об'єктивний аналіз предмета дослідження.

Філософсько-світоглядною основою дослідження є ідеї законності та справедливості. Використання принципів діалектики дало змогу розглянути у розвитку та взаємозв'язку державно-правові процеси і явища, зокрема правозастосовну, правотворчу, правореалізаційну діяльність, стан дотримання законності в цих процесах; встановити ціннісне значення законності для суспільства; визначити взаємозумовленість її з політичною та економічною системами.

З-поміж загальнонаукових та спеціально-юридичних методів застосовувалися такі:

системний метод – для дослідження особливостей правозастосовної діяльності, явища законності, правових і організаційно-управлінських чинників як системи забезпечення та впливу на законність;

функціональний метод – при дослідженні особливостей здійснення законності з метою виокремлення функцій цього явища, що дозволило визначити їхнє значення для системи правозастосовної діяльності;

історичний метод – для встановлення особливостей сучасної правової системи України, історії її формування, рівня законності в ній; тенденцій, змін, що по-різному впливають на її ефективність. Врахування цієї позиції дало змогу виокремити та прослідкувати зміну явища законності в правозастосовній діяльності в нинішніх умовах;

загальнологічні прийоми – аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання – для виокремлення із системи законності та дослідження таких складових, як принципи, вимоги, гарантії, режими, методи, регулятори, які розглянуто як сфери вияву та реалізації законності;

соціальний метод – для глибшого розуміння соціального змісту правозастосовної діяльності, а також законності як соціально-правового явища;

статистичний метод – для виявлення кількості допущених правозастосовних помилок у деяких судових актах, що дозволило виокремити низку факторів, які впливають на стан законності;

формально-юридичний метод – для встановлення зовнішніх ознак законності у правозастосуванні, що дозволило сформулювати поняття і дати визначення цим явищам, проаналізувати зміст чинного законодавства та відповідність його законності, а також практику правозастосування деяких державних органів;

порівняльно-правовий метод – для порівняння законності й правопорядку, різних галузей законодавства в межах однієї системи права, норм у межах однієї галузі, що дозволило виявити ефективність правозастосовної діяльності;

метод класифікації – для визначення критеріїв класифікації чинників, що впливають на забезпечення та зміцнення законності.

Крім зазначених, використовувалися також методи документального та термінологічного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці дослідженням методологічних та теоретичних засад забезпечення законності на сучасному етапі розвитку правознавства. У дисертації висунуто й обґрунтовано низку положень, що є новими в концептуальному плані та важливими для юридичної науки.

Уперше:

– узагальнено історичний розвиток наукових ідей та положень про законність у вітчизняній юридичній літературі, доведено, що це поняття широко використовувалось у науковому обігу вже у другій половині XIX століття;

– на основі семантичного аналізу поняття законності, з використанням категорій «сутність», «форма», «зміст», розглянуто категорію законності у вигляді формули: принцип законності – метод законності – режим законності;

– систематизовано основні ознаки застосування права як особливої форми його реалізації, з позиції так званої логічної характеристики правозастосовної діяльності вивчено його стадії, які в сукупності утворюють загальну (типову) модель правозастосування;

– запропоновано новий методологічний підхід щодо виділення принципів законності як основоположних ідей, які визначають сутність і внутрішній зміст цього явища, його соціальну цінність і значимість. В основі цього підходу лежить ідея розмежування принципів і вимог законності не тільки з точки зору їх обсягу і ступеня деталізації можливих варіантів діяльності (поведінки) соціальних суб'єктів, а й спрямованості;

– обґрунтовано необхідність комплексного дослідження індивідуальної правової культури правозастосовника як важливого показника, що характеризує рівень розвитку його правосвідомості та професійної діяльності, на основі поєднання аксіологічного і діяльнісного підходів;

– розроблено низку практичних рекомендацій щодо зміцнення законності й вирішення нетипових ситуацій у сфері застосування права.

Удосконалено:

– систему наукових знань у сфері дослідження динаміки розвитку вчення про законність, що, у свою чергу, залежить від існуючого в суспільстві політичного режиму, соціальної цінності того права, якому воно слугує;

– дефініцію законності, що дозволило на рівні основних ознак у соціальному та правовому аспекті виокремити додаткову аргументацію позиції щодо законності як загальноцивілізаційного принципу.

Отримали подальший розвиток:

– змістовна характеристика методологічних підходів, умови межі їхнього застосування у правових дослідженнях законності та правозастосовної діяльності;

– положення про нагальну необхідність розробки процесуальної форми застосування норм права не лише для судової діяльності, а й для інших видів правозастосування;

– ідеї щодо сучасного стану законності у практичній сфері, визначено перспективи її розвитку, виходячи з тенденцій функціонування окремих компонентів правової системи України.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертації сформульовано й обґрунтовано висновки і пропозиції, що сприятимуть подальшому осмисленню і впровадженню заходів, які спрямовані на зміцнення законності, удосконалення чинного законодавства, законотворчої практики і нормотворчої діяльності органів виконавчої влади, розширення уявлення про природу правозастосовної діяльності.

Сформульовані й аргументовані автором теоретичні положення, висновки і пропозиції мають практичну цінність, використані та можуть використовуватися:

– у науково-дослідній сфері – для визначення нових напрямів теоретико-правових досліджень щодо проблематики законності у правозастосовній діяльності;

– у сфері нормотворчості – як концептуальні засади розвитку законодавства, що регулює сферу професійної діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності (акт впровадження комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-19/14-2587 від 8 вересня 2009 р.);

– у навчальному процесі – при підготовці методичних матеріалів та викладанні таких навчальних курсів, як теорія держави та права, філософія права, юридична деонтологія, кримінальний процес, цивільний процес, порівняльне правознавство, методологія правознавства (акт впровадження в навчальний процес ЛьвДУВС від 28 жовтня 2009 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати наукового дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Основні положення дисертації оприлюднені на таких наукових та науково-практичних конференціях: науково-практична конференція «Гідність, солідарність, субсидіарність: до громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2006); науково-практична конференція «Актуальні проблеми реформування правової системи України» (Луцьк, 2006); науково-практична конференція «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2006); науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (Львів, 2007); науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 2008); науково-практична конференція «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 2008); науково-практична конференція «Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії» (Львів, 2008); міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 2009).

Публікації. Теоретичні положення й висновки дослідження висвітлено в шести наукових статтях, що опубліковані у фахових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 185 сторінок, у тому числі додатки – на 7 сторінках, список використаних джерел (246 найменувань) – на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, її мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, наведено дані про їхню апробацію та публікації.

Розділ 1 «Науково-теоретичні основи вивчення законності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Огляд наукових досліджень феномена законності в юридичній науці» зазначено, що для існування законності необхідна правова основа. Стабільність права є найважливішою умовою додержання законності. Однак, нашу думку, слід розмежовувати право і законність. Систематизовано погляди та підходи різних авторів (С. В. Васьковського, Н. М. Коркунова, В. Н. Кудрявцева, А. Б. Лисюткіна, І. В. Михайловського та ін.) і здійснено глибокий аналіз поняття законності. Це поняття широко використовувалося в науковому обігу вже у другій половині XIX ст. У працях учених-юристів кінця XIX – початку XX ст. питання законності розглядалося в контексті утворення і функціонування правової держави. У радянській науці було розроблено понад два десятки підходів щодо розуміння поняття законності як юридичного явища. У дорадянській юридичній літературі це поняття розглядалося у вужчому значенні – як принцип діяльності державних органів і як особливе правове відчуття, що притаманне людині.

У традиційному розумінні законність передбачає суворе дотримання й виконання всіх правових норм, установлених або санкціонованих державою, у тому числі тих, що містяться в підзаконних актах органів державного управління.

Водночас у науковій літературі законність зазвичай розглядається не тільки як загальноправовий, а і як галузевий принцип права. Очевидно, що без існування принципу законності, наприклад, у кримінальній, кримінально-процесуальній, адміністративній та іншій діяльності, не існує законності як загальноправового принципу. Законність набуває різного змісту в певні історичні періоди залежно від конкретних соціальних умов. Традиційно в юридичній літературі виділяють три аспекти (елементи) сутності цього складного соціального явища: предметний, суб'єктний, нормативний, а в кожному з них, крім того, ідеальну і реальну складові.

Ідеальна модель законності передбачає, що всі суб'єкти права повинні суворо і неухильно дотримуватися положень усіх правових розпоряджень, що регламентують їхню діяльність. У зв'язку з цим важливе практичне значення

має визначення чітких критеріїв, що дозволяють оцінити фактичний стан законності в різних сферах її прояву. Як правило, в юридичній літературі такі критерії розглядаються як певні кількісні показники, що можуть бути зведені у три основні групи, які характеризують, відповідно, рівень, структуру і динаміку порушень законності.

Однак семантичний аналіз поняття законності дозволяє зробити висновок, що законодавство не може розглядатися як структурний елемент законності, незважаючи на те, що ці соціальні явища перебувають у взаємозв'язку і взаємодії. Враховуючи це послідовною є точка зору, відповідно до якої законність як метод державного управління суспільством, слугує засобом забезпечення реальності правового регулювання державою. Формулюючи поняття законності, не можна протиставляти такі категорії, як «принцип законності», «діяльність щодо дотримання законів», «метод законності», «режим законності», так само як і неможливо виробити комплексне визначення законності шляхом механічного об'єднання різнопланових дефініцій.

У роботі встановлено, що у всіх визначеннях, незалежно від того, чи розглядається законність як принцип, спосіб, метод або режим, йдеться про відповідність різних правових явищ і процесів, що існують і відбуваються в суспільстві, положенням чинних правових розпоряджень. Саме ця відповідність і є глибинною властивістю законності, її сутністю. Таким чином, розгортання категорії законності відбувається за такою формулою: принцип законності – метод законності – режим законності. Справжня цінність законності для суспільства стає очевидною лише тоді, коли вона набуває своєї завершеної форми у вигляді режиму соціально-правового життя.

Висловлено думку, що протиставлення законності та доцільності є неприпустимим. Не можна не дотримуватися положень закону, керуючись міркуваннями життєвої доцільності (місцевої, індивідуальної тощо), тому що такі міркування враховуються в законі. Правові закони мають вищу суспільну доцільність. Доцільність закону означає необхідність вибору суворо в рамках закону найоптимальніших (таких, що відповідають цілям і завданням суспільства) варіантів здійснення правотворчої діяльності й діяльності щодо реалізації права. Інтереси зміцнення законності й правопорядку вимагають не протиставлення понять «законності» і «правозаконності», а навпаки – їх зближення. Своярідним засобом зближення зазначених понять може і повинна стати Конституція України, яка встановлює чіткі орієнтири і для правотворчих органів, і для суб'єктів реалізації права.

Узагальнюючи викладені підходи до розуміння поняття законності, зазначено, що законність може розглядатися як принцип, метод, режим відповідності правореалізаційної діяльності всіх суб'єктів права положенням Конституції України, законам, які не суперечать їй, підзаконним актам та іншим джерелам права. Законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді, як

закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави.

У підрозділі 1.2. «Методологія та методи дослідження» визначено методологію дослідження з урахуванням мети та завдань, об'єкта і предмета даної роботи. Методологічну основу дисертації складає система філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових, спеціально-наукових та спеціально-юридичних методів, які забезпечують об'єктивний аналіз предмета дослідження. Складність і різноманітність чинників і умов законності у правозастосовній діяльності зумовлює необхідність використання різних методологічних підходів у їх сукупності, що надасть змогу отримати цілісне уявлення про явище законності, яке зумовлює застосування норм права.

Зазначено, що у формуванні методологічної концепції взаємодії законності й правозастосовної діяльності необхідним є створення механізму критично-конструктивного аналізу науки й практики та вдосконалення теоретико-методологічної основи, складовими якої мають бути: системність, об'єктивність, історизм, системно-структурний і фундаментальний підходи, органічна єдність теорії і практики, поєднання критичного і раціонального, конструктивного, порівняльно-ретроспективного та логічного підходів.

Загальнонауковою методологією вивчення об'єкта дослідження є системно-діяльнісний підхід, який набуває поширення в сучасних наукових розробках. Зазначений підхід вказує на певний компонентний склад людської діяльності і саме за його допомогою в цій роботі детально висвітлено питання суб'єкта правозастосовної діяльності, адже саме на нього покладено завдання реалізувати та застосувати законність у своїй діяльності.

Зміст системно-генетичного підходу полягає в розкритті умов зародження, розвитку й перетворення системи законодавства як одного з джерел законності.

Розглядаючи різні погляди щодо визначення поняття законності за допомогою принципу всебічності, отримано висновок, що це багатоаспектне та комплексне явище, якому властиві певні риси, ознаки й особливості, що унеможливають його ототожнення з іншими правовими явищами. За допомогою цього принципу виявлено фактори, що впливають на забезпечення та зміцнення законності, її функціонування в правозастосовній діяльності.

Семантичний аналіз поняття законності дозволив зробити висновок про те, що законодавство не може розглядатися як структурний елемент законності, незважаючи на те, що ці соціальні явища перебувають у взаємозв'язку і взаємодії.

Розділ 2 «Правозастосування як об'єкт юридичного аналізу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Загальна (типова) модель правозастосування»* зазначається, що застосування права слід розглядати як державно-владну, управлінську, творчу правореалізаційну діяльність, що здійснюється у встановлених законом процедурних і процесуальних формах та покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їм прав і покладених на них юридичних обов'язків.

Застосування права має певні логічно взаємозалежні стадії та етапи, що послідовно розвиваються. Стадії логічної послідовності є характерними для правозастосовної діяльності незалежно від організаційних і юридичних особливостей справи, що розглядається. Виокремлення цих стадій дозволяє розробити загальнотеоретичну модель правозастосування, що має три основні етапи:

- 1) установлення фактичних обставин справи;
- 2) вибір і аналіз норми права;
- 3) прийняття рішення і його документальне оформлення.

Висловлено думку, що застосування права як особлива форма його реалізації є важливою складовою механізму правового регулювання. Головне призначення правозастосування полягає у правовому регулюванні правовідносин, що мають особливу значущість і цінність для суспільства, виникли на основі рішення органу, що уособлює державну владу, та перебувають під контролем держави.

У підрозділі 2.2. *«Аналіз принципів та вимог законності у правозастосовній діяльності»* проаналізовано принципи та вимоги законності у правозастосовній діяльності з точки зору науковців (А. Т. Боннера, А. Ф. Єфремова, А. Б. Лисюткіна, І. Л. Невзорова та ін.).

Найважливішим критерієм ефективності правозастосовної діяльності є законність, що пронизує всі стадії правозастосовного процесу. Конкретний зміст законності у процесі застосування права виявляється через систему визначених принципів.

Законність базується на певних принципах, тобто на основних засадах, керівних ідеях і основоположних вимогах, що визначають її сутність та спрямованість. Усі принципи діють тільки в системній єдності.

У юридичній науці сьогодні відсутній єдиний методологічний підхід до визначення принципів законності, що не сприяє ні процесу теоретичного пізнання цього багатоаспектного явища, ані закріпленню режиму законності в практичній діяльності різних соціальних суб'єктів, у тому числі й у сфері правозастосування. Обґрунтовано новий методологічний підхід для виділення принципів законності як основоположних ідей, які визначають сутність і внутрішній зміст цього явища, його соціальну цінність і значущість. В основі цього підходу лежить ідея розмежування принципів і вимог законності не тільки з точки зору їх обсягу і ступеня деталізації можливих варіантів діяльності (поведінки) соціальних суб'єктів, а й спрямованості.

Розділ 3 «Фактори оптимізації дотримання законності у правозастосуванні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Правові та організаційно-управлінські фактори дотримання законності» проаналізовано фактори об'єктивного характеру, що впливають на якість, а отже, на законність правозастосовної діяльності. Об'єктивні фактори розглядаються як умови гарантування законності, що закладені в закономірностях і тенденціях розвитку суспільства.

Виявлено системний характер взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на законність та ефективність правозастосовної діяльності.

Безпосередній вплив на стан законності у сфері застосування права здійснюють, насамперед, фактори правового та організаційно-управлінського характеру. Особливе значення організаційно-управлінських чинників визначається тим, що забезпечення законності є управлінським процесом, який цілеспрямовано здійснюється різними суб'єктами для досягнення відповідності діяльності об'єктів управління правовим нормам.

Як одну з найважливіших умов забезпечення законності у правозастосуванні слід розглядати досконале чинне законодавство. При цьому ступінь його досконалості визначається не кількістю законів та інших нормативно-правових актів, а їх якісним рівнем. Тому чітке законодавче вирішення процедурних питань, пов'язаних з визначенням для кожного правозастосовного органу предмета його ведення, повноважень у процесі розгляду і вирішення тієї або іншої категорії юридичних справ, є необхідною умовою, що сприяє зміцненню законності.

Важливими засобами зміцнення законності у сфері застосування права є різноманітні контролюючі механізми. Судовий контроль є дієвим і ефективним засобом забезпечення законності в діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

Отже, проблема забезпечення законності у сфері застосування права має комплексний характер, тому необхідним є вивчення різноманітних об'єктивних факторів, під впливом яких формується реальна обстановка, в умовах якої здійснюється застосування права. Сьогодні ці умови далекі від ідеалу. Ось чому необхідне проведення комплексу взаємозалежних заходів, спрямованих, насамперед, на: 1) подальше вдосконалення чинного законодавства; 2) забезпечення раціональної організації діяльності правозастосовних органів; 3) підвищення ефективності контрольно-наглядової діяльності.

У підрозділі 3.2. «Правова культура суб'єкта правозастосовної діяльності як важливий чинник зміцнення законності. Правовий нігілізм як інваріант української правосвідомості» зазначається, що взаємодія законності й правової культури відбувається на різних рівнях: загальносоціальному, регіональному, груповому, індивідуальному. У рамках комплексного підходу правова культура особистості розглядається як поняття, що характеризує якісний стан розвитку правосвідомості індивіда, його діяльності у правовій сфері. Узагальнивши викладені підходи, автор зазначає, що шанобливе ставлення до

права, як невід'ємного елементу індивідуальної правової культури правозастосовника, передбачає: 1) його ставлення до правових норм як необхідних і найбільш доцільних правил поведінки; 2) усвідомлення ним своєї соціальної ролі у процесі індивідуального регулювання суспільних відносин, своїх посадових прав і обов'язків, що виключає його професійну недбалість; 3) ставлення до прав і свобод людини як до певних ціннісних орієнтирів, що визначають сенс і зміст правозастосування.

Проте характерною рисою української правосвідомості є не стільки шанобливе ставлення до права (закону, як зовнішньої форми його вираження), а й деяка обережність, можливо, недовіра до його соціальної цінності. Важливими складовими правової культури правозастосовника є позитивні правові навички і стереотипи правової діяльності (поведінки), відмінність між якими, хоч і досить умовна, але все-таки існує. Останні вирізняються більшою поширеністю.

Найважливішим показником рівня правової культури правозастосовника є його соціально-правова активність. Соціальна активність завжди розглядалася наукою як прогресивно-творче, корисне і діяльне ставлення людини до навколишнього світу. Соціально-правова активність правозастосовника припускає і певну автономність, самостійність посадових осіб у процесі здійснення правозастосовної діяльності. Однак результати проведених опитувань свідчать про відсутність у багатьох правозастосовників самостійної активної позиції у службово-правовій сфері. Автор висловлює думку, що правові знання, якими володіє правозастосовник, його ставлення до права, навички і стереотипи діяльності у правовій сфері, ступінь його соціально-правової активності повинні розглядатися як суб'єктивні фактори, що безпосередньо впливають на якість, законність і ефективність його діяльності. У сукупності вони формують індивідуальний правокультурний образ правозастосовника. Таким чином, правова культура правозастосовника може бути визначена як сукупність правових знань, поглядів і оцінок, навиків і стереотипів, що визначають соціально-психологічну готовність особистості до ініціативної, творчої діяльності у сфері застосування права і забезпечують її законність та ефективність.

Формування високого рівня правової культури правозастосовника – досить складне завдання, для успішного вирішення якого необхідною є реалізація комплексу взаємозалежних заходів, що включають правове виховання, правове навчання, правову пропаганду.

У підрозділі 3.3. «Законність і нетипові ситуації правозастосовного процесу» досліджено нетипові ситуації, що виникають у правозастосовній діяльності, які мають не випадковий характер. В юридичній літературі розрізняють нетипові ситуації застосування права за таких обставин: 1) колізії юридичних приписів; 2) одночасна конкретизація абстрактних і відносно визначених правових норм; 3) прогалини в чинному законодавстві; 4) допущення значного розсуду правозастосовника; 5) дії міжнародно-правових актів тощо.

До нетипових ситуацій можна також віднести застосування компетентними органами норм права зарубіжних країн.

Головною особливістю нетипових ситуацій правозастосовного процесу є те, що вони відхиляються від ідеальної моделі правозастосування і тому вимагають від суб'єктів правозастосовної діяльності додаткових інтелектуальних, вольових, творчих зусиль. Основними причинами виникнення таких ситуацій у сфері застосування права є багатоманітність і складність явищ державно-правового життя, адже правова система функціонує в умовах динамічних суспільних відносин, унаслідок чого стає практично неможливою абсолютна відповідність різноманітних суспільних відносин і правових норм, що покликані їх регулювати.

ВИСНОВКИ

У проведеному дослідженні розв'язано актуальне наукове завдання, яке полягає в ґрунтовному аналізі проблемних питань, що стосуються зміцнення законності у сфері застосування права; з'ясуванні значення цього суспільно-правового явища, яке покликано сприяти суспільному прогресу; реалізації загальнолюдських цінностей і стандартів демократичної, правової держави.

Отримані у процесі дослідження результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Велика кількість підходів, які існують у юридичній науці, щодо визначення поняття законності свідчить про складний та багатоплановий характер цього явища. При визначенні поняття законності необхідно враховувати семантичний аспект зазначеної категорії.

У теорії права правильною, на нашу думку, є позиція, про те що у процесі визначення законності неможливо протиставляти їй діяльність щодо дотримання законів, метод законності, режим законності, так само як неможливо виробити комплексне визначення законності шляхом механічного об'єднання різнопланових дефініцій.

Законність нерозривно пов'язана з правореалізаційною діяльністю всіх суб'єктів права, виступаючи при цьому як її якісна характеристика. Як властивість діяльності, категорія «законність» має таку структуру: принцип законності – метод законності – режим законності, що власне і визначає наукову й практичну значущість даного поняття.

У змісті законності необхідно виокремити предметну, суб'єктну і нормативну сторони. Спроби окремих авторів звузити суб'єктивну сторону змісту законності навряд чи сприяють її зміцненню і підтримці правопорядку в суспільстві, оскільки мимоволі породжують ілюзію неовоб'язковості дотримання: по-перше, правових приписів громадянами; по-друге, правових норм, що містяться у підзаконних нормативних правових актах.

Невиправдані й спроби протиставлення на етапі практичної реалізації права понять «законність» і «правозаконність». Принципи рівності, свободи, гуманізму і справедливості, що лежать в основі ідеї «правозаконності», є, по суті, вираженням соціальних ідеалів, які виходять за межі права. Вони не гарантують існування стійкого правопорядку, оскільки при оцінці правових явищ та процесів мають абстрактний характер, допускаючи неоднозначне тлумачення.

Інтереси зміцнення законності та правопорядку вимагають не протиставлення, а зближення різних концепцій праворозуміння і моделей законності, що розвиваються на їх основі. Реальне завдання полягає в тому, щоб навчитися, з одного боку, об'єктивувати законотворчість, а з іншого – об'єктивувати законодавство. Своєрідним засобом поєднання зазначених концепцій може і повинна стати Конституція України, яка є основою всієї правової системи України.

2. Серед різних форм реалізації права особливе місце займає правозастосування, найважливішою ознакою якого є державно-владний характер. Від нього походять усі інші ознаки, що визначають специфіку застосування права: управлінський, творчий характер цієї діяльності, за посередництвом якої здійснюється індивідуальне регулювання суспільних відносин, її суворо процедурно-процесуальна регламентація, специфічні засади, що зумовлюють необхідність залучення до процесу реалізації права суб'єктів, які мають державно-владні повноваження.

Як діяльність, процедурно і процесуально оформлена, правозастосування має низку стадій (етапів). Здійснений у роботі аналіз стадій логічної послідовності дозволяє визначити основні етапи функціонування правосвідомості правозастосовника в розв'язанні проблемної ситуації, що склалася, а також сформуванню загальнотеоретичну модель правозастосовної діяльності. Ця принципова схема включає в себе такі основні стадії: 1) дослідження фактичних обставин, збирання інформації і встановлення об'єктивної істини по справі; 2) юридична кваліфікація, що виражена у формі судження про юридичне значення оцінюваних фактичних обставин; 3) з'ясування змісту норм права у процесі тлумачення даних норм; 4) прийняття рішення та його документальне оформлення складають завершальну і, водночас, основну стадію застосування норм права.

Найважливішим критерієм, якому мають відповідати і діяльність, пов'язана з державно-владною реалізацією правових приписів, і її підсумковий результат, є вимога законності.

3. Як об'єктивна необхідність суспільного життя, законність виявляється у відповідних принципах. У юридичній науці сьогодні відсутній єдиний методологічний підхід до визначення основоположних ідей, що відображають сутність та зміст законності. Цей підхід повинен ґрунтуватися на розмежуванні таких понять, як принципи і вимоги законності. Критеріями розмежування зазначених понять є їх обсяг та спрямованість. З урахуванням цієї обставини виокремлюють три основоположні принципи законності, чітка і неухильна

реалізація яких може розглядатися як своєрідна програма дій зі зміцнення законності у сфері застосування права: 1) верховенство Конституції України і закону; 2) єдність законності; 3) доцільність законності.

4. Проблема зміцнення законності у сфері застосування права має комплексний характер і передбачає необхідність врахування різноманітних факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Під впливом об'єктивних факторів формується реальна ситуація, в умовах якої відбувається процес застосування права. Безпосередній вплив на стан законності у сфері застосування права здійснюють, насамперед, фактори правового та організаційно-управлінського характеру. Серед них особливе значення мають ступінь досконалості чинного законодавства, активів офіційного тлумачення, раціональна організація діяльності правозастосовних органів, стан контрольно-наглядових механізмів.

За належного рівня свого розвитку ці фактори можуть розглядатися як гарантії законності у сфері застосування права. Однак їх реальний якісний стан ще далекий від ідеалу. В результаті деякі з них сьогодні є дестабілізуючими факторами («антигарантіями» законності), оскільки створюють умови для порушень законності з боку посадових осіб правозастосовних органів.

Однак навіть найсприятливіша ситуація, в умовах якої відбувається правозастосовна діяльність, не гарантує, що кожна правозастосовна дія, підсумкове рішення у справі в обов'язковому порядку будуть відповідати критерію юридичної правомірності. Значною мірою це залежить від індивідуальних якостей суб'єктів правозастосовної діяльності.

5. В ідеалі правозастосовник як особистість повинен мати підвищений потенціал участі в суспільних відносинах, високий рівень їх усвідомлення, адекватне ставлення до суспільства загалом і окремих його членів, у тому числі до себе, відповідальне ставлення до виконання своїх суспільних і службових обов'язків. Реалізація останніх вимагає від нього ґрунтовних знань і творчих можливостей, емоційно-вольових та інтелектуальних якостей високого рівня. Він повинен бути здатним до адекватних дій у важких умовах, до встановлення доброзичливих стосунків з людьми, мати високорозвинене почуття справедливості й честі, виявляти рішучість та наполегливість у досягненні поставлених перед ним цілей.

3-поміж суб'єктивних факторів, що впливають на законність у сфері застосування права, першочергове значення має рівень розвитку індивідуальної правової культури суб'єктів цієї діяльності. Невід'ємними елементами такої культури є: позитивні правові знання; шанобливе ставлення до права; позитивні навички і стереотипи діяльності у сфері застосування права; належний рівень соціально-правової активності. Усі ці складові в єдності утворюють основу професійної діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності.

Узагальнення результатів численних соціологічних досліджень показує, що недостатній рівень розвитку будь-якого із зазначених елементів призводить до порушень законності у правозастосовній діяльності. Загалом рівень право-

вої культури посадових осіб, які здійснюють застосування права, нині може оцінюватися як задовільний.

Підвищення рівня індивідуальної правової культури посадових осіб передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних заходів, які включають: а) правове навчання; б) правове виховання; в) науково обґрунтовану правову пропаганду. Враховуючи обмежені можливості виховного впливу на особистість у сучасних умовах, основна увага щодо підвищення рівня правової культури посадових осіб має бути спрямована на правове навчання.

6. Наявність ідеальної моделі правозастосування не виключає можливості виникнення у правозастосовному процесі таких ситуацій, які, не виходячи за рамки загального, що охоплюються ним, являють собою, водночас, дещо відмінне, що відрізняється через присутність у цьому процесі (або навіть поряд з ним) неінтегрованих у загальному понятті елементів. Ці ситуації вважають так званими нетиповими ситуаціями правозастосовного процесу. Головна їхня особливість полягає в тому, що вони з точки зору правової системи або через свій фактичний склад містять елементи, які відхиляються від ідеальної моделі правозастосування і вимагають від правозастосовника додаткових пошукових зусиль у процесі розв'язання конкретної справи. Правила подолання цих нетипових ситуацій відрізняються певною специфікою. Знання такого алгоритму розв'язання вказаних ситуацій покликане сприяти зміцненню законності та правопорядку у сфері застосування права.

7. Проблема забезпечення законності у зазначеній сфері настільки широка та багатопланова, що розкриття всіх її аспектів неможливе в межах однієї наукової роботи. Багато питань, які у межах цього дослідження були викладені лише у вигляді тез, заслуговують на більш детальний розгляд, а тому в подальшому можуть і повинні стати предметом самостійного юридичного аналізу. Це, зокрема, питання, пов'язані з вивченням та оцінкою: стану законності в діяльності різних правозастосовних органів; впливу на законність у сфері застосування права економічних, політичних, ідеологічних факторів, а також різних факторів суб'єктивного характеру, що визначають рівень розвитку професійної культури особистості (моральної, політичної, естетичної, інших її складових), причинних комплексів, що передують правозастосовним помилкам і посадовим зловживанням правом, тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мелех Л. В. Верховенство права – основний принцип законності / Л. В. Мелех // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 2. – С. 65–73.

2. Мелех Л. В. Визначні риторичні про законність / Л. В. Мелех // Сучасна педагогічна риторика: теорія, практика, між предметні зв'язки: зб. наук. пр. за матер. наук. сем. (10 – 12 травня 2007 р.). – Львів: ПАІС, 2007. – С. 261–264.

3. Мелех Л. В. Дотримання законності – основа демократичного суспільства / Л. В. Мелех // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 74–81. – (Серія психологічна).

4. Мелех Л. В. Забезпечення законності як шлях до подолання правового нігілізму у правозастосовній діяльності / Л. В. Мелех // П'яті осінні юридичні читання: матер. міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (27 – 28 жовтня 2006 р.). – Хмельницький. – 2006. – С. 77–80.

5. Мелех Л. В. Законність як принцип права та її дотримання в Україні / Л. В. Мелех // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 1. – С. 61–68.

6. Мелех Л. В. Здійснення контролю за діяльністю ОВС як засіб забезпечення законності / Л. В. Мелех // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доп. на Всеукр. наук. конф. ад'юнк., аспір. та здоб. (26 вересня 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 169–172.

7. Мелех Л. В. Зміст і сутність законності, особливості її відображення в діяльності ОВС / Л. В. Мелех // Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії: матер. круг. ст. (2 листопада 2007 р.). – Львів, 2008. – С. 168–171.

8. Мелех Л. В. Конституція – правовий фундамент законності в умовах формування громадянського суспільства / Л. В. Мелех // Вісник наукового товариства курсантів та студентів ЛьвДУВС – 2006. – Вип. 1. – С. 93–95.

9. Мелех Л. В. Правова культура правозастосовувача як фактор зміцнення законності – мета побудови правової держави / Л. В. Мелех // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 1. – С. 338–347.

10. Мелех Л. В. Правозастосовні помилки працівників міліції та шляхи їх усунення / Л. В. Мелех // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XIII регіон. наук.-практ. конф. (8 – 9 лютого 2007 р.). – Львів, 2007. – С. 50–53.

11. Мелех Л. В. Проблеми законності у сфері забезпечення екологічної безпеки / Л. В. Мелех // Взаємодія правоохоронних органів та державних структур у протидії екологічній небезпеці: матер. наук.-практ. конф. (3 листопада 2006 р.). – Львів, 2007. – С. 95–97.

12. Мелех Л. В. Справедливість норм Кримінального кодексу України як допомога правозастосовувачу та умова сприяння законності / Л. В. Мелех // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. наук.-практ. конф. (7 – 8 квітня 2006 р.). – Львів, 2006. – С. 142–145.

13. Мелех Л. В. Трактуння правової категорії «законність» у вітчизняній юридичній науці / Л. В. Мелех // Держава і право. – 2007. – Вип. 36. – С. 123–128.

14. Мелех Л. В. Розуміння законності вітчизняними дореволюційними юристами (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Л. В. Мелех // Актуальні питання реформування правової системи України: матер. VI-Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 травня 2009 р.). – Луцьк – С. 63–65.

АНОТАЦІЯ

Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2010.

Дисертація присвячена комплексному вивченню законності у правозастосовній діяльності як соціально-правового і культурного феномена, що здійснює стабілізаційний і прогресивно-еволюційний вплив на розвиток суспільних відносин.

Досліджено поняття законності, її форми, структурні елементи, сутність і зміст, встановлено співвідношення понять законності і правозаконності. Визначено методологічну основу дослідження. Розглянуто основні ознаки, які визначають юридичну природу і специфіку застосування права як особливий форми його реалізації з урахуванням нелінійного характеру розвитку суспільних відносин. Встановлено та проаналізовано фактори, які впливають на забезпечення законності у правозастосовному процесі, включаючи нетипові ситуації, що виникають під час вирішення юридичних справ.

Розкрито зміст принципів законності як основоположних ідей, які визначають сутність цього складного та багатопланового суспільно-правового і культурного феномена, їх системний характер, визначено критерії їх відмінності від вимог законності.

Ключові слова: правозастосовна діяльність, законність, правозаконність, принципи законності, вимоги законності, нетипові ситуації.

АННОТАЦИЯ

Мелех Л. В. Законность в правоприменительной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2010.

Диссертация посвящена комплексному изучению законности в правоприменительной деятельности как социально-правового и культурного феномена, осуществляющего стабилизационное и прогрессивно-эволюционное влияние на развитие общественных отношений. Автором исследовано понятие законности, ее формы, структурные элементы, сущность и содержание, определено соотношение понятий законности и правозаконности, что позволило на уровне основных признаков в социальном и правовом аспекте выде-

лить дополнительную аргументацию точки зрения относительно законности как общечеловеческого принципа.

Определено методологическую основу исследования. Рассмотрены основные признаки, которые определяют юридическую природу и специфику применения права как особенной формы его реализации с учетом нелинейного характера развития общественных отношений. Установлено и проанализировано факторы, которые влияют на обеспечение законности в правоприменительном процессе, включая нетипичные ситуации, возникающие во время решения юридических дел.

Раскрыто содержание принципов законности как основополагающих идей, которые определяют сущность этого сложного и многопланового общественно-правового и культурного феномена, их системный характер, определены критерии их отличия от требований законности.

На основе семантического анализа понятия законности, с использованием категорий «сущность», «форма», «содержание», рассмотрена категория законности в виде формулы: принцип законности – метод законности – режим законности.

Систематизированы основные признаки применения права как особенной формы его реализации, с позиции так называемой логической характеристики правоприменительной деятельности изучены его стадии, которые в совокупности образуют общую (типичную) модель правоприменения.

Обобщено историческое развитие научных идей и положений о законности в отечественной юридической литературе, доказано, что это понятие широко использовалось в научном обороте уже во второй половине XIX века.

Автором обоснована необходимость комплексного исследования индивидуальной правовой культуры субъекта правоприменительной деятельности как важного показателя, характеризующего уровень развития его правосознания и профессиональной деятельности.

В рамках комплексного подхода правовая культура личности рассматривается как понятие, которое характеризует качественное состояние развития правосознания индивида, его деятельности в правовой сфере. Важными составляющими правовой культуры правоприменителя являются позитивные правовые навыки и стереотипы правовой деятельности (поведения).

Автор выражает мнение, что правовые знания, которыми владеет правоприменитель, его отношения к праву, навыки и стереотипы деятельности в правовой сфере, степень его социально-правовой активности должны рассматриваться как субъективные факторы, непосредственно влияющие на качество, законность и эффективность его деятельности. В совокупности они формируют индивидуальный правокультурный образ.

Определены основные этапы функционирования правосознания правоприменителя в решении проблемной ситуации, что сложилась, а также сформирована общетеоретическая модель правоприменительной деятельности.

Внесены практически значимые рекомендации относительно решения нетипичных ситуаций правоприменительного процесса и укрепления законности в сфере применения права. Автором обосновано положение о необходимости разработки процессуальной формы применения норм права не только для судебной деятельности, но и для других видов правоприменения.

Ключевые слова: правоприменительная деятельность, законность, правозаконность, принципы законности, требования законности, нетипичные ситуации.

SUMMARY

Melekh L.V. Legality in the law-enforcement activity. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law Sciences in specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2010.

The dissertation is devoted the complex study of legality in the law-enforcement activity as the social-legal and cultural phenomenon which carries out the stabilizing and progressive-evolutional influence on development of social relations.

The concept of legality, its form, structural elements, essence and content are investigated, correlation of legality and lawfulness is established. The methodological basis of the research is defined. The main features which determine the legal nature and the specificity of the application of law as the particular form of its realization taking into account the non-linear character of development of social relations are considered. The factors which affects the law-enforcement in law-enforcement process, including atypical situations, that arise during the solution of legal cases, are set and analysed.

The concept of the principles of legality as fundamental ideas, which determine the essence of this complicated and varied social-legal and cultural phenomenon, their system character are described, the criteria of the distinction between principles and requirements of legality are defined.

Key words: law-enforcement activity, legality, lawfulness, principles of legality, requirement of legality, atypical situations.

Підписано до друку 24.11.2009 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 13
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

СПД – ФО Костенко С. Б.
Реєстраційне свідоцтво № 5338-3 від 24 жовтня 2002 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 272-83-98
e-mail: kostsv@lac.lviv.ua